

Л. В. Ковпак

Неперспективні села

НЕПЕРСПЕКТИВНІ СЕЛА За часів СРСР так називали малі насел. пункти у сільс. місцевості, що не мали майбутнього. Термін влучно характеризував держ. політику стосовно екон. та соц. розвитку таких сіл, він набув поширення у 1960-х – 1-й пол. 1980-х рр. У той час рад. керівництво впроваджувало ідеї централізації та «гігантоманії», що призводило до занепаду багатьох сіл: закривали школи, клуби, магазини, скорочували будівництво житла, прокладення доріг із твердим покриттям, газо- та водогонів. Молодь від'їжджала у великі села або міста, що спричинило дефіцит працівників у колгоспах і радгоспах та негативно вплинуло на демогр. ситуацію у сільс. місцевості. У 2-й пол. 1950-х рр. у СРСР проведено укрупнення дріб. колгоспів, під час якого на хуторах та у деяких малих селах замість колгоспів були створ. бригади чи відділки, це й зумовило відсутність або значне скорочення асигнувань на функціонування торг.-побут. закладів, шкіл, клубів, б-к тощо. Більшість хуторів, число мешканців яких становило до 50-ти осіб, «приписували» до найближчих сіл, решту ліквідовували, а жителів змушували переселятися. Після форсов. укрупнювально-переселен. кампанії із 58,5 тис. хуторів в УРСР до серед. 1960-х рр. залишилося лише 8,4 тис. Ці дії влади були зумовлені сповідуваними нею принципами соц.-екон. політики: визнання лише однієї форми організації с.-г. виробництва (колгоспно-радгосп.) і заперечення загалом багатокладності в економіці, що характерно для тоталітар. ладу. 1959 ЦК КПУ, оформивши як ініціативу правління колгоспу «Дружба» у с. Ксаверівка (Гребінків., нині Білоцерків. р-н Київ. обл.), прийняв рішення про створення на його базі зразково-показ. поселення, окрім того, поставив завдання розробити в усіх областях УРСР плани комплекс. перебудови сіл та організації їхнього функціонування за типовими проектами. 1961 при ухваленні нової програми КПРС серед пріоритетів аграр. політики виокремлено завдання поступ. перетворення колгосп. сіл в укрупнені насел. пункти міського типу. Ін. складовими парт.-держ. концепції політики перспектив. і неперспектив. сіл стали: зменшення держ. дотацій селам, що не отримували нової категорії; визначення збитковими насамперед малих колгоспів; заборона тримати худобу селянам, які не працюють у колгоспі; злиття і ліквідація сільрад у невеликих селах; фактичне підштовхування до закриття 8-річ. і початк. шкіл, дитсадків, ясел, закладів охорони здоров'я і соцкультпобуту; зняття зі статист. обліку малих сіл і хуторів та їхнє об'єднання з великими під новою назвою; залишк. принцип фінансування соц. розвитку

села тощо. На поч. 1960-х рр. прийнято низку парт.-уряд. постанов, у яких ішлося про розвиток переважно центр. садиб укрупнених колгоспів і радгоспів та окреслено групу перспектив. сіл для комплекс. забудови за типовими проектами. Розвиток соц. інфраструктури було передбачено лише у селах, де мешкали понад 200 осіб (таким чином, значна кількість сільс. поселень потрапила до неперспективних). Спорудження перших 15-ти експеримент.-показ. сіл планувалося 1965–68, зокрема це такі насел. пункти: Циблі (Переяслав-Хмельн., нині Бориспіль. р-н Київ. обл.), Шабо (Білгород-Дністров. р-н Одес. обл.), Кам'янки (Підволочис., нині Терноп. р-н Терноп. обл.), Шляхова (Бершад., нині Гайсин. р-н Вінн. обл.), Коробки (Кахов. р-н Херсон. обл.). Розроблення запланов. проектів для сільс. будівництва тривало повільно, тому більшість сіл забудовували хаотично. Незважаючи на те, що виконати вчасно поперед. план не вдалося, 1969 РМ УРСР ухвалила постанову «Про комплексне експериментально-показове будівництво селищ колгоспів та радгоспів в УРСР», якою передбачено спорудити ще 41 село. Однак через значні фінанс. і матеріал.-ресурсні затрати до поч. 1980-х рр. зведено лише 19 експеримент.-показ. сіл. 1978 Держбуд УРСР, керуючись заг.-союз. інструкцією про поступ. переселення жителів малих сіл та хуторів у центр. с-ща колгоспів і радгоспів, визнав можливим подальший розвиток 18,8 тис. сіл як перспективних, що становило бл. 63 % від заг. кількості. Але великі с-ща не були готові прийняти мешканців малих сіл, тому зріс відтік сільс. насел., особливо молоді, у міста. Ліквідація Н. с., розташ. далеко від міст, спричинила скорочення землекористування, закриття тварин. ферм, гальмувала розвиток с. господарства. У 1960–80-х рр. заг. кількість сіл в УРСР скоротилася на 2513, або на 10 %. Так, 1972–86 знято зі статист. обліку 1502 села, зокрема на Харківщині – 236, Сумщині – 154, Кіровоградщині – 151, Дніпропетровщині – 131, Полтавщині – 115. З метою виправити ситуацію у 1980-х рр. у Дніпроп., Рівнен., Крим., Полтав. та ін. обл. прийнято постанови, що забороняли необґрунтовано закривати школи, дитсадки, клуби, лікув. заклади, магазини тощо. 1982 розроблено й ухвалено 1-у, 1987 – 2-у держ. Комплексні програми соц. перебудови сіл в УРСР на період до 2000 (аналог. програми розроблено в областях і р-нах). Незважаючи на те, що відтік сільс. насел. дещо скоротився, 1987 у Дніпроп. обл. до неперспектив. віднесено 52 % сіл, у Черніг. обл. – майже 43 %. Одне із найскладніших питань соц. перебудови сіл – низький рівень і темпи газифікації. Хоча тер. УРСР була вкрита густою мережею магістрал. газопроводів заг.-союз. підпорядкування, якими газ транспортували за кордон, у сільс. місцевості газифіковано лише бл. 5 % будинків. Відсутність належ. умов у соц. сфері на селі негативно впливала на розвиток аграр. виробництва. Лише 1985–88 понад 700 тис. селян виїхали до міст, що поглибило дефіцит робочої сили у колгоспах. Станом на 1990 в УРСР було 28 600 насел. пунктів сільс. типу, з них малі села (з насел. до 200 осіб) становили майже третину. Політика поділу сіл на перспективні й неперспективні в СРСР мала великі негативні наслідки, а зникнення тисяч сіл стало сумним підсумком реалізації парт.-держ. концепції розвитку укр. села. Руйнування поселен. мережі у сільс. місцевості відбувалося і в ін. респ. та спричинило занепад майже 140 тис. сіл по всій тер. колиш. СРСР. Невдоволення селян умовами праці, низький рівень

задоволення соц.-побут. потреб зумовлювали збільшення міграції сільс. молоді до міст і посилення процесів депопуляції.

Рекомендована література

1. Сучасне українське село: проблеми, пошуки (1985–1990). К., 1991;
2. Тимченко С. М. Українське село: проблеми етносоціальних змін: 1959–1989. З., 1995;
3. Завальнюк О. М., Рибак І. В. Новітня аграрна історія України. Кам'янець-Подільський, 2004;
4. Романюк І. Українське село у 50-ті – першій половині 60-х років ХХ ст. В., 2005;
5. Історія українського селянства. Т. 2. К., 2006;
6. Ковпак Л. В. Найближча історія: Україна 1945–2000 рр. К., 2007.

Бібліографічний опис:

Неперспективні села / Л. В. Ковпак// Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-73641>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).